

Г.С. Акыбаева^{1*}, Б.Б. Мусатаев², С.Ш. Мамбетова³, А.С. Ахметова⁴, С.О. Орынбасаров⁵

^{1,2,3,4}Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан;

⁵ «Alikhan Bokeikhan University» ББМ, Семей, Қазақстан

akubaeva_g@mail.ru, b_mussatayev@mail.ru, sagynysh.2012@mail.ru,
ahmetova.2017.86@mail.ru, serik_orynbasarov@mail.ru

¹<https://orcid.org/0000-0001-8201-3638>,

³<https://orcid.org/0000-0003-4845-9825>,

⁵<https://orcid.org/0000-0002-2646-8774>

¹Scopus Author ID: 562264673005S, ³Scopus Author ID: 572007551044

Қазақстандағы отбасылық және гендерлік саясат ұстанымдары мен оларды қоғам мен мемлекет тарапынан қолдау

Аңдатпа:

Мақсаты: Мақалада Қазақстан Республикасындағы ағымдағы гендерлік үдерістер қоғам мен мемлекет тарапынан қолдау тұрғысынан талданған. Заңнамалық және институционалдық деңгейде гендерлік теңдікке қол жеткізудің негізгі мәселелері, Қазақстан әйелдерінің экономикалық ілгерілеуінің мәселелері айқындалған.

Әдісі: Елімізде гендерлік саясатты тиімді жүзеге асыру үшін институционалдық және нормативтік база құрылған. Қазақстандық қоғам өмірінің барлық салаларында гендерлік теңдікті қамтамасыз ету үшін жоғары мемлекеттік деңгейде гендерлік саясат институты — Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссиясының маңызды әдістері қолданылды.

Қорытынды: Мақалада Қазақстан Республикасының Конституциясында және Қазақстан қосылған халықаралық актілерде жарияланған ерлер мен әйелдердің тең құқықтары мен тең мүмкіндіктерін жүзеге асыру, сондай-ақ олардың қоғамның барлық салаларына тең қатысуы үшін жағдай жасау жөнінде ұсыныстар берілген.

Тұжырымдама: Қолданылатын әдістер негізінде Қазақстанның мемлекеттік гендерлік саясаты барлық салаларда барынша гендерлік теңдікті қамтамасыз ететін жаңа қоғамдық қатынастарды құруға мүмкіндік беретін нормаларды, стандарттарды, даму негіздерін, бағыттарын, шектеулері мен бостандықтарын қамтиды. Белгілі бір қоғамда белгілі бір өндіріс тәсілі мен белгілі бір тарихи қатынастар үшін идеялар мен ережелер жүйесі анықталады.

Кілт сөздер: гендерлік теңдік, жұмыспен қамту, кедейлік, Қазақстан.

Кіріспе

Әйелдер мен ерлердің құқықтарының теңдігі әйелдерге қоғамдық-саяси және мәдени қызметте, білім алу мен оқуда, еңбекте және ол үшін сыйақыда ерлермен тең мүмкіндіктер беру арқылы қамтамасыз етіледі; әйелдердің еңбегі мен денсаулығын қорғау, зейнетақы төлемдерін белгілеу жөніндегі арнайы шаралар; әйелдерге еңбекті ана болумен ұштастыруға мүмкіндік беретін жағдайлар жасау; құқықтық қорғау, ана мен баланы материалдық және моральдық қолдау, оның ішінде жүкті әйелдер мен аналарға ақылы еңбек демалысы және басқа да жеңілдіктер берумен қамтамасыз етіледі.

Гендерлік теңдікке қол жеткізу мемлекет өмірінің барлық дерлік құрамдас бөліктерін көрсетеді: саяси және әкімшілік құқықтар, экономикалық даму мақсаттары — әл-ауқат, жұмыспен қамту, халықтың динамикасы, мәдени және ұлттық дәстүрлер, әлеуметтік құрылымдар мен мемлекеттік институттардың дамуы.

Ұзақ өмір сүру ұзақтығы, еңбекке қабілетті жастағы салыстырмалы түрде төмен өлім, ерлермен салыстырғанда әйелдердің көші-қон белсенділігі олардың жоғары өмірлік және еңбек әлеуетін анықтайды. Бағалау бойынша әйелдердің өмірлік әлеуеті ерлердің 109 %-ын, еңбекте — 92 % құрайды. Яғни, еңбекте әйелдердің өмірлік мүмкіндіктері толық пайдаланылмайды.

Қазақстандағы әйелдердің жергілікті өзін-өзі басқару құрылымдарына сайлануы — ұлттық саяси аренаға шығуға жасалған қадам, сайлауға қатысу — әйелдер көшбасшылары үшін де, сайлаушылар үшін де саяси тәжірибе болғандықтан да аса маңызды мәселе. Атқарушы және басқару органдарындағы басшылық лауазымдардағы әйелдердің жеткіліксіз өкілдігі оларға шешім қабылдау процестеріне нақты әсер ету және оларды жүзеге асыруға белсенді қатысу мүмкіндігін бермейді, қоғамдағы әйелдердің көптеген әлеуметтік-экономикалық мәселелері мен мәртебесін көтеруге бағытталған процестерді шешуге кедергі келтіреді.

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail akubaeva_g@mail.ru

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан гендерлік саясатты жүзеге асыруда біршама жетістіктерге жетті. Ел іргелі халықаралық актілерді — әйелдердің жағдайын жақсарту жөніндегі іс-қимыл жөніндегі Пекин платформасын (1995), БҰҰ-ның әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенциясын (1998), Әйелдердің саяси құқықтары туралы конвенцияны (2000) ратификациялады. Тұрмысқа шыққан әйелдердің азаматтығы туралы конвенция (2000 ж.), ХЕҰ ерлер мен әйелдердің еңбегі үшін тең еңбекке ақы төлеу туралы конвенциясы (2000 ж.) және т.б. Гендерлік саясатты жүзеге асыруда Қазақстан бірқатар елдермен тығыз ынтымақтасады. Гендерлік теңсіздікті төмендетудегі Қазақстанның жетістіктерін ЭБДҰ Мемлекеттік басқару және аумақтық даму дирекциясының саясаттанушы Пинар Гювен бастаған ЭБДҰ сарапшылары атап өтті.

Әйелдердің жұмыспен қамтылу деңгейі Қазақстанда, әсіресе көптеген елдерде, әсіресе экономикалық дамыған елдерде отырып, Қазақстан әйелдер еңбегін өндіруге қатысты шаралар қабылдады. Бұл шара әйелдердің тұрақты болып отыр. 2018 жылы Қазақстанның экономикалық белсенді халқының құрамындағы әйелдердің үлесі 64,8 пайызды құрады. Қазақстан Республикасының ұсыныстарын ескере репродуктивті денсаулығын қорғауға бағытталған. Қазіргі уақытта технологияның дамуына және өндіріс процестерін автоматтандыруға байланысты әйелдердің біліктілігін пайдалануға қолайлы салалардың тізімі қысқаруда. Мысалы, 2019 жылғы кәсіби жүйесі — 287-ден 187-ге дейінгі қысқартулар.

Қазақстанда гендерлік теңдікті жүзеге асыруда, оның ішінде жұмыспен қамту саласында экономикалық реформаларды жеделдету үшін тиісті заңнамалық және нормативтік-құқықтық база әзірленуде және жетілдірілуде. Қазақстан Үкіметіне жүктелген маңызды міндеттердің бірі — жұмысқа ынталы және қабілетті адамдарды жұмыспен қамтамасыз ету.

Әдебиетке шолу

Гендерлік теңсіздік проблемаларын талқылау ондаған жылдар бойы жалғасуда. Бұл мәселе бойынша әртүрлі сарапшылардың әртүрлі пікірлерін толық шолу арнайы зерттеуді қажет етеді және бір мақаланың тақырыбы бола алмайды. Бұл жерде мен әйелдерді зерттеу, феминистік зерттеулер және кейінірек гендерлік зерттеулер ХХ ғасырдың соңғы үштен бір бөлігінде қалыптасқан.

Қазақстан Республикасында отбасылық және гендерлік саясатты дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы жаңартылды. Нәтижесінде тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу және әйелдердің рөлін қамтамасыз ету бойынша нормативтік-құқықтық база айтарлықтай нығайтылды. Үкіметтің мемлекеттік отбасылық саясатты іске асыру, отбасылық саясат саласындағы тенденцияларды мониторингілеу және жүйелі талдау үшін жауапкершілігі арттырылды.

Сарапшылар биылғы жылы Қазақстан Дүниежүзілік экономикалық форумның гендерлік теңдік көрсеткішін жақсартып, 80-орыннан (2021) 65-ші орынға (2022) көтерілгенін атап өтті.

Батыс Еуропа философиясы мен саясаттануында «гендер» ұғымының қалыптасуы ХХ ғасырдың екінші жартысында басталып, әйелдер мен ерлердің саяси және мәдени құқықтарының теңдігіне мән беретін феминистік теориямен және практикамен байланысты болды. Осы орайда В. Брайсон, Л. Таттл, М. Фуко, О. Воронин және басқалардың әйелдердің теориялық және әдістемелік мәселелеріне байланысты әртүрлі мәселелер бойынша шетелдік зерттеушілердің ғылыми еңбектерін атап өткен жөн.

Дж. Скотт, Р. Коннелл, С. Уолби және басқа да авторлардың жынысты қоғамдағы бөлінулерді заңдастыру процесі, нәтижесі және құралы ретінде қарастырудың өзіндік тәсілдерін ұсынған еңбектерінің маңызы зор.

1980-90 жылдары. Батыс Еуропа ғылымында жалпы еңбектерден басқа саяси тәжірибенің гендерлік негіздеріне арналған арнайы еңбектер бар. Ағылшын-саксон елдерінің мысалында зерттеушілер С. Буссмакер, Ф. Гардинер, М. Лейнар, Дж. Ловендуски гендерлік және әлеуметтік мемлекет арасындағы байланысты талдайды. Зерттеушілер гендерлік тәртіп билік қатынастарынан құралатынын көрсетті.

Қазіргі уақытта ресейлік зерттеушілер Г.Г. Силласте, С. Айвазова, Е. Кочкина, М. Кириченко, Е. Мезенцева, Н. Шведова және т.б. гендерлік тәсілдің әдістемелік негіздерін пайдалана отырып, әлемдік тәжірибеде ғылымда орын алған жаңалықтардың кілтін де белсенді түрде пәнаралық ізденістер арқылы жүргізуде.

Кеңестік кезеңдегі «әйел мәселесін» зерттеуде ерекше орынды О. Хасбулатованың монографиясы алады, онда автор кеңестік гендерлік саясаттың идеологиялық негіздерін зерттеуге бірінші кезекте назар аударады, өйткені сондай-ақ Е.А. Здравомыслованың, А.А. Темкинаның, .Н. Завадскаяның,

С. Поленинаның еңбектері, мұнда әйелдер көшбасшылығын қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Қазақстандық шығармалардың ішінде Р. Балғозина, С.С. Қарпықова еңбектерін атап өту керек. (Togaybaeva, L.I., Vechinzova, E.A., & Baikenova, D.Kh., 2020).

Сонымен қатар Т.В. Климованың, А.С. Балғымбаевтың, А.К. Самратовтың және басқалардың «Қазақстан Республикасы халқының гендерлік дамуы» ғылыми-зерттеу жұмыстарының маңызы зор, онда гендерлік жағдайға терең талдау жасалып, нақты баға берілген. Қазақстан халқының дамуы жүзеге асырылды (Shakirova, S.M., 2000).

Гендерлік теңдік сияқты күрделі құбылысты сипаттауды аяқтау үшін қазақ зерттеушілері Г. Алтынбекова, Р. Сәрсенбаева, Г. Соловьева, Г. Хасанова, С. Шәкірова және т.б еңбектері зерттелді (Shakirova, S.M. 2020).

Әдістері

Гендерлік теңдік стратегияларының тиімділігі институционалдық негіздің болуына, жеткілікті қаржыландыруға, мемлекеттік институттардың әлеуетін үздіксіз дамытуға, сондай-ақ нақты есептілік, мониторинг және бағалау тетіктеріне байланысты. Қазақстан Ұлттық комиссияның басшылығымен орталықта да, жергілікті деңгейде де өзінің гендерлік қызметін институционализациялауда айтарлықтай жетістіктерге жетті. Дегенмен, әртүрлі мемлекеттік құрылымдардың рөлдері мен жауапкершілігін нақтылау, сондай-ақ барлық мемлекеттік органдар мен субъектілердің, атап айтқанда, Ұлттық комиссия хатшылығының — гендерлік саясатты қалыптастыру, сондай-ақ оларды іске асыру және бақылау, әлеуметтік салаға көмек көрсету саласындағы әлеуеті мен ресурстарын арттыру үшін қосымша қарамдар қажет.

Сондай-ақ гендерлік теңдік мүддесі үшін кейде гендерлік теңдікке қатысты мәселелермен жұмыс істейтін, мысалы, жалақының алшақтығымен айналысатын Адам құқықтары жөніндегі ұлттық омбудсмен сияқты қадағалау тетіктерін одан әрі күшейту орынды сияқты. Қазақстанда қазіргі уақытта қызметтің осы саласында заңнамалық қадағалауды жүзеге асыра алатын гендерлік теңдік мәселелеріне бағытталған парламенттік комитет жоқ. Гендерлік бастамалардың заңнамалық және үкіметтік күн тәртібінде қалуын қамтамасыз ету, сондай-ақ осыған байланысты жауапкершілік пен ашықтықты арттыру үшін Қазақстан үшін парламенттің рөлін күшейткен жөн. «100 нақты қадам» бағдарламасы аясында кейбір шаралар қазірдің өзінде қабылданып жатыр, оның ішінде «жауапты үкімет» құру. Бұл іс-шаралар Қазақстандағы инклюзивті өсу үшін нақты гендерлік теңдікке қол жеткізу үшін жауапкершілік пен қадағалауды одан әрі жетілдіру қарқынын арттыру үшін пайдаланылуы мүмкін. Әйелдердің қатысу институттары — әйелдердің үкіметтік емес ұйымдары гендерлік теңдікті ілгерілетуде маңызды рөл атқарды және тәуелсіздік алғаннан кейін олардың саны күрт өсті. Көбінесе бұл азаматтық бастамаларды мемлекеттік қолдау шараларымен және әйелдер құқықтарын ілгерілетуге мемлекеттің мүдделілігімен түсіндіріледі (Gender policy of the Republic of Kazakhstan <https://www.zakon.kz/4912754-gendernaya-politika-respubliki-kazahstan.htm>).

Бүгінгі таңда Қазақстанның гендерлік саясатының негізгі қағидаттары, басымдықтары мен мақсаттары 2030 жылға дейінгі отбасы және гендерлік саясат тұжырымдамасында (бұдан әрі — Тұжырымдама) айқындалған. 2019 жылы тұжырымдаманы іске асырудың бірінші кезеңі аяқталды және оның нәтижелері бойынша отандық және халықаралық тәжірибені ескере отырып, Қазақстан Республикасында жүйелі және қажетті гендерлік саясат жүзеге асырылуда деп айтуға болады. Гендерлік теңдіктің негізі, қазақ қоғамының діни-мәдени ерекшеліктері.

Нәтижелері

Болашақта Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі отбасы және гендерлік саясат тұжырымдамасында көрсетілген гендерлік және отбасылық мақсаттарды нақты айқындау Қазақстан үшін маңызды. Егер отбасы саясатын мақсатқа жету құралы ретінде пайдалануға болады. Гендерлік теңдікті, онда гендерлік саясатты отбасылық мәселелерден әлдеқайда асып түсетін және әлеуметтік өмірдің барлық салаларына әсер ететін көп қырлы стратегия ретінде қарастыру керек.

Гендерлік саясатта мемлекет белгілеген мақсаттарды жүзеге асыру үшін нақты мақсаттар мен міндеттер айқындалуы керек.

Тұжырымдаманы іске асыруда Қазақстан Республикасында 2030 жылға дейінгі отбасылық-гендерлік саясатты іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспары қабылданды.

Қазақ әйелдері кәсіподақтарда белсенді. Кәсіподақтардағы әйелдердің жалпы саны 54,9 % құрайды, олардың 67 % бастауыш кәсіподақ ұйымын (ТҰ), 20 % салалық кәсіподақтарды, 12,5 % АДБ, 15,2% БҰҰ алқалы ұйымын басқарады. Конгресс кеңесінде 15,2 % жалпы және Атқару комитетінде

8,3 % (Regional gender equality in the civil service. <https://www.zakon.kz/4981832-regionalnoe-gendernoe-ravenstvo-v-sfere.html>).

Саясатты әзірлеуге мемлекеттік және үкіметтік емес мүдделі тараптарды жақсырақ тарту үшін қосымша күш-жігер қажет. Барлық мемлекеттік мүдделі тараптардың белсенді қатысуын қамтамасыз ету мәселесі салалық министрліктердің зерттеулер жүргізу, деректерді талдау және олардың стратегиялық жоспарларына әлі енгізілмеген жобаларды әзірлеу бойынша мүмкіндіктері мен мүмкіндіктерінің шектеулілігіне байланысты. Сонымен қатар, құрылған жергілікті, қалалық және аймақтық кеңестер арқылы үкіметтік емес мүдделі тараптармен инклюзивті жұмысты қолдау мүмкіндігі әлі пайдаланылған жоқ.

Қазақстандық қоғамның трансформациясы отбасылық саясатпен тығыз байланыста әлеуметтік және еңбек саясатын дамытуды көздейді. Әйелдердің еңбек нарығында құқықтарын жүзеге асыру — гендерлік теңдіктің маңызды сипаттамаларының бірі, бұл мәселеге мемлекеттің қамқорлығы.

Қазақстанның ұлттық заңдары мен нормативтік құқықтық актілері еңбектің барлық дерлік аспектілерін қамтиды: жұмыспен қамту, еңбек жағдайлары, әлеуметтік қамсыздандыру, әлеуметтік және еңбек қатынастары, денсаулықты қорғау, тең мүмкіндіктер, кемсітпеу, әлеуметтік құқықтар мен адам құқықтары, бірақ, әрине, олар идеал емес. Еңбек қатынастарын реттейтін құқықтық нормалар республикадағы нарықтық қатынастардың дамуының әртүрлі кезеңдерінде қабылданған және қазіргі заманғы талаптарға толық жауап бермейді. Бір мәселені реттеуге қатысты көптеген заңға тәуелді актілердің болуын бір нормативтік құқықтық актіде — Еңбек кодексінде бекіткен жөн.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы кемсітушілікке жол бермеу принципін бекітеді және барлық адамдар еркін және қадір-қасиеті мен құқықтары бойынша тең болып туылады деп жариялайды. Адам құқықтары жөніндегі халықаралық актілерге қатысушы мемлекеттер ерлер мен әйелдердің барлық экономикалық, әлеуметтік, мәдени, азаматтық және саяси құқықтарды пайдалануға тең құқығын қамтамасыз етуге міндетті. Әйелдерге қатысты кемсітушілік теңдік пен адам қадір-қасиетін құрметтеу қағидаттарын бұзады, әйелдердің өз елінің саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени өміріне ерлермен тең дәрежеде қатысуына кедергі келтіреді, қоғамның әл-ауқатының өсуіне кедергі келтіреді (Gender and National Security Policy Formation <https://www.osce.org/ru/odihr/75296?download=true>).

Талқылау

Болашақта Қазақстан Республикасындағы отбасылық және гендерлік саясаттың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасында көзделгендей, Қазақстан үшін гендерлік және отбасылық сала бойынша да міндеттерді нақты айқындау маңызды. Отбасылық саясат гендерлік теңдік мақсаттарына қол жеткізу құралы ретінде пайдаланылуы мүмкін болса, гендерлік саясат отбасылық мәселелерден әлдеқайда асып түсетін және қоғамдық өмірдің барлық аспектілеріне әсер ететін көп қырлы стратегия ретінде қарастырылуы керек.

Саясатты әзірлеуге мемлекеттік және үкіметтік емес мүдделі тараптарды жақсырақ тарту үшін қосымша күш салу қажет. Барлық мемлекеттік мүдделі тараптардың белсенді қатысуын қамтамасыз етудегі қазіргі қиындықтар салалық министрліктердің олардың стратегиялық жоспарларына әлі енгізілмеген зерттеулер жүргізу, ақпаратты талдау және жобаларды әзірлеу үшін ресурстары мен мүмкіндіктерінің шектеулілігіне байланысты. Сонымен қатар, құрылған жергілікті, қалалық және облыстық кеңестер арқылы мемлекеттік емес мүдделі тараптармен инклюзивті жұмысты ынталандыру мүмкіндігі әлі пайдаланылған жоқ.

Гендерлік білім беру гендерлік саясатты жүзеге асыруда маңызды рөл атқарады. Қоғамның барлық саласында ерлер мен әйелдердің шынайы теңдігін қамтамасыз етудің маңыздылығын арттыру мақсатында еліміздегі жетекші бұқаралық ақпарат құралдары, телевидение және әлеуметтік желілер халыққа түсіндіру, түсіндіру жұмыстарын жүргізуде. 2018 жылы республикалық және өңірлік БАҚ-та отбасы құндылықтары мен гендерлік теңдікті насихаттау бойынша 3100-ден астам ақпараттық-сараптамалық материалдар жарияланды.

Қазақстанда азаптаулар мен зорлық-зомбылыққа, әсіресе әйелдер мен балаларға қатысты мүлдем төзбеушілік саясаты бар. Осыған орай, 2016 жылдың қыркүйегінде БҰҰ Балаларға қатыгездіктің алдын алу жөніндегі кіші комитеті өкілдерінің сапарының нәтижесінде ұсыныстардың басым бөлігі ұлттық заңнамада орындалды. Сонымен қатар, Қазақстан осы мәселе бойынша БҰҰ-ның шарттық органдарымен белсенді ынтымақтасады. 2019 жылы БҰҰ-ның Әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою жөніндегі комитеті 74-сессияда 5-ші ұлттық баяндамасын қорғап, соңында Қазақстанның нақты

жетістіктерін атап өтті (Послание Главы государство Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог – основано стабильности и процветания Казахстана» 2019).

Дегенмен гендерлік теңдік саласында мемлекет тарапынан қабылданып жатқан шараларға қарамастан, елімізде гендерлік саясатты жүзеге асыруда бірқатар шектеулер бар. Гендерлік, әсіресе ерлер мен әйелдер арасындағы жалақы арасындағы айырмашылықты жою басты мәселе болып қала береді. 2018 жылы әйелдердің жалақысы ерлердің жалақысының 65,8 пайызын құрады. Әйелдердің үй және репродуктивті еңбекке ақысыз қатысуы жоғары күйінде қалып отыр. 2018 жылы әйелдер күнделікті үй шаруасына орта есеппен 17,7 сағат жұмсаса, ер адамдар бұл көрсеткіш 5,9 сағатты құраған. Шешім қабылдау деңгейінде әйелдердің қатысуын арттыру үшін де қосымша күш-жігер қажет.

Сонымен қатар инновациялық әлеует деңгейі, елдердің бәсекеге қабілеттілігі және қоғамның барлық салаларында гендерлік теңдікті қамтамасыз ету күштері арасында тығыз байланыс бар. Гендерлік айырмашылық индексінің дамуы Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексында елдің жағдайына әсер етуі мүмкін. Гендерлік теңдік елдің жалпы бәсекеге қабілеттілігіне әсер ететінін мойындау дүние жүзіндегі елдердің гендерлік теңдікке қол жеткізу жолында үлкен жетістіктерге жеткенін көрсетеді. Бұған гендерлік теңдікті қамтамасыз ету бойынша елдердің күш-жігерін күшейту аясында Дүниежүзілік экономикалық форумның гендерлік айырмашылық индексында Қазақстанның көрсеткіштерінің төмендеуі дәлел бола алады. Осы тұрғыдан алғанда, әлем елдерінің гендерлік теңдікті қамтамасыз етуге қатысуын арттыру Қазақстан үшін гендерлік саясатты нығайтудың жаңа мақсаты болып табылады (Третий периодический Национальный доклад Республики Казахстан в рамках универсального периодического обзора по правам человека, утверждения постановлением Правительство Республики Казахстан, 2019).

Қорытынды

Нақты гендерлік теңдікті құқықтық, әлеуметтік және психологиялық теңсіздіктермен байланыстыруға болады. Гендерлік теңдік гендерлік иерархияларға әкеледі, олар белгілі бір кәсіптер мен кәсіптердің әлеуметтік құндылығын, марапаттау деңгейін және бедел деңгейін өзгертуге тиіс. Сондықтан шетелдік балаларды балабақшалар мен мектептерде оқытып, оқытуды мемлекет төлейтін әлеуметтік пайдалы жұмыс, ал үйде бала тәрбиелеу отбасы бюджетінен қаржыландырылатын жеке шаруа болып саналады.

Қазақстандық қоғамның трансформациясы отбасылық саясатпен тығыз бірлесе отырып, әлеуметтік-еңбек саясатын әзірлеуді көздейді. Еңбек нарығында әйелдердің құқықтарын іске асыру гендерлік теңдік пен осы проблемаға мемлекеттік қамқорлықтың маңызды сипаттамаларының бірі болып табылады.

Қазақстанның ұлттық заңдары мен нормативтік құқықтық актілері еңбектің барлық дерлік аспектілерін қамтиды: жұмыспен қамту, еңбек жағдайлары, әлеуметтік қамсыздандыру, әлеуметтік және еңбек қатынастары, денсаулықты қорғау, тең мүмкіндіктер, кемсітпеу, әлеуметтік құқықтар мен адам құқықтары, бірақ, әрине, олар идеал емес. Еңбек қатынастарын реттейтін құқықтық нормалар республикадағы нарықтық қатынастардың дамуының әртүрлі кезеңдерінде қабылданған және қазіргі заманғы талаптарға толық жауап бермейді. Бір мәселені реттеуге қатысты көптеген заңға тәуелді актілердің болуын бір нормативтік құқықтық актіде — Еңбек кодексінде бекіткен жөн.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы кемсітушілікке жол бермеу принципін бекітеді және барлық адамдар еркін және қадір-қасиеті мен құқықтары бойынша тең болып туылады деп жариялайды. Адам құқықтары жөніндегі халықаралық пактілерге қатысушы мемлекеттер ерлер мен әйелдердің барлық экономикалық, әлеуметтік, мәдени, азаматтық және саяси құқықтарды пайдалануға тең құқығын қамтамасыз етуге міндетті. Әйелдерге қатысты кемсітушілік теңдік пен адамдық қадір-қасиетті құрметтеу принциптерін бұзады, әйелдердің өз елінің саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени өміріне ерлермен тең дәрежеде қатысуына кедергі жасайды, қоғам мен отбасы әлауқатының өсуіне кедергі келтіреді (Togaybaeva, L.I., Vechinzova, E.A., & Baikenova, D.Kh. 2020).

Қорытындылай келе:

- Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасында көзделгендей, орталық гендерлік аппараттың (яғни, қазіргі Ұлттық комиссияның және тиісті мекемелердің) әлеуетін арттыру және институционализациялау бойынша жұмысты оның құқықтық өкілеттіктерін кеңейте отырып, жалпы үкіметтік шешімдерді қабылдаудың негізгі процестеріне қол жеткізу (мысалы, үкімет отырыстарына қатысу), басқа мемлекеттік және үкіметтік емес институттармен байланыс орнату және ресурстық базаға қолжетімділікті қамтамасыз ету.

- Бүкіл мемлекеттік басқару мен басқарудың барлық деңгейлерінде гендерлік орталықтардың болуын, гендерлік хабардарлығын, әлеуетін және жағдайын күшейту. Жүргізіліп жатқан талқылаулар негізінде жергілікті сайланбалы (мәслихаттар) және атқарушы органдардағы гендерлік үйлестірушілерді одан әрі тағайындау.

- Гендерлік бөлінген деректерді ескере отырып, олар жұмыс істейтін министрліктер мен ведомстволарды гендерлік мәселелерге жауап беретін стратегиялар мен бағдарламаларды әзірлеу және іске асыруда қолдау көрсету үшін гендерлік орталықтардың функцияларын анықтау. Бұл гендерлік орталықтар министрліктің жоғары басшылығына да, Ұлттық комиссияға да қосарлы есеп беру функциясына ие болуы мүмкін. Бұл ретте гендерлік саясатты әзірлеу және іске асыру үшін жоғары басшылықтың жауапты болуын қамтамасыз ету.

- Гендерлік теңдікті ілгерілетуге және гендерлік теңдікті енгізуге баса назар аудара отырып, мемлекеттік басқарудың барлық деңгейлерінде оқу бағдарламаларын іске асыруға жәрдемдесу, оның ішінде: гендерлік бөлінетін деректерді жинау және талдау; гендерлік әсерді бағалау және гендерлік бюджеттеу сияқты гендерлік шешімдер қабылдау құралдарын пайдалану. Бұл, әсіресе, өздерінің техникалық тапсырмаларын гендерлік фактор деп санамайтын мемлекеттік ведомстволар үшін құнды болуы мүмкін.

- Тиімді есептілік пен қадағалау тетіктерін құру арқылы гендерлік теңдік пен негізгі стратегияларды іске асыру жөніндегі міндеттемелерді күшейту. Осы есеп беру тетіктерін бүкіл мемлекеттік секторда және жалпы жұртшылықта гендерлік ағымды енгізу туралы қоғамның хабардарлығын арттыру үшін пайдалану.

- Адам құқықтары жөніндегі жыл сайынғы баяндаманы дайындау кезінде комиссияның, Адам құқықтары жөніндегі уәкіл мен Бас прокуратура арасындағы институционалдық байланысты нығайтуды жалғастыру.

- жалпыұлттық гендерлік теңдік мүдделері үшін жақсы тәжірибелермен, деректермен жүйелі алмасу, бірлескен талдау арқылы болашақ гендерлік теңдік саясатын іске асыру үшін көлденең (жалпымемлекеттік) және тік (басқарудың барлық деңгейлері) деңгейлерінде үйлестіру арналарын институттандыруды жалғастыру (отбасы және гендерлік саясат тұжырымдамасының жобасында көзделгендей). Ресми үйлестіру тетіктерін енгізу арқылы мемлекеттік органдар арасында озық тәжірибе алмасуға, зерттеулерге, ынталандыру құрылымдарын енгізуге, желілік және ақпарат алмасуға ықпал ету (Shaukenova, Z.K. 2010).

Әдебиеттер тізімі

- Гендер и формирование политики национальной безопасности // <https://www.osce.org/ru/odihr/75296?download=true>.
- Гендерная политика Республики Казахстан // <https://www.zakon.kz/4912754-gendernaya-politika-respubliki-kazahstan.htm>.
- Концепция семейной и гендерной политики в Республике Казахстан да 2030 года // <https://strategy2050.kz/ru/news/gendernaya-politika-v-kazakhstan-sostoyanie-i-perspektivy/>. https://www.inform.kz/ru/rezul-taty-usiliy-kazahstana-v-sfere-gendernogo-ravenstva-ozvuchila-aida-balaeva_a4002664.
- Обзор OESR по государственному управлению. Реализация гендерной политики в Казахстане. Предварительная версия // http://www.oecd.org/gov/Russian_Gender_Kaz.pdf. (Дата обращения: 05/12/2020).
- Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог — основа стабильности и процветания Казахстана». — 2019 // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.
- Региональное гендерное равенство в сфере госслужбы // <https://www.zakon.kz/4981832-regionalnoe-gendernoe-ravenstvo-v-sfere.html>.
- Тогайбайева Л.И. Современные тенденции гендерного равенства занятости и бедности в Казахстане. [Текст] / Л.И. Тогайбайева, Е.А. Вечинзова, Д.Х. Байкенова // Экономика труда. — 2020. — Т. 7. — № 12. — С. 1201–1216.
- Третий периодический Национальный доклад Республики Казахстан в рамках универсального периодического обзора по правам человека, утв. Постановлением Правительство Республики Казахстан. [Текст]. — 2019.
- Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении концепции семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года». — 2016 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000384>.
- Шакирова С.М. Пол женщины: сб. ст. по гендерным исследованиям. [Текст] / С.М. Шакирова, М.У. Сеитова. — Алматы: Изд-во «Мальвина», 2000. — 181 с.
- Шакирова С.М. Чем страдают педагогические журналы Казахстана? [Текст] / С.М. Шакирова // «Педагогическая журналистика как фактор развития отечественного образования»: сб. докл. Междунар. науч.-практ. конф. — 2020. — С. 56–60.

Шаукенова З.К. Состояние гендерного образования в Казахстане: политика, образование, культура. [Текст] / З.К. Шаукенова. — Алматы, 2010.

Г.С. Акыбаева, Б.Б. Мусатаев, С.Ш. Мамбетова, А.С. Ахметова, С.О. Орынбасаров

**Позиции семейной и гендерной политики в Казахстане
и их поддержка обществом и государством**

Аннотация

Цель: В статье проанализированы современные гендерные процессы в Республике Казахстан через призму общества и государства. Определены основные проблемы достижения гендерного равенства на законодательном и институциональном уровне, проблемы экономического прогресса женщин Казахстана.

Методы: Создана институциональная и нормативная база для эффективной реализации гендерной политики в стране. В целях обеспечения гендерного равенства во всех сферах казахстанского общества на высшем государственном уровне использовались важные методы института гендерной политики — Национальной комиссии по делам женщин и семейно-демографической политике при Президенте Республики Казахстан.

Результаты: Авторами даны рекомендации по реализации равных прав и равных возможностей мужчин и женщин, а также по созданию условий для их равноправного участия во всех сферах жизни общества, как декларируется в Конституции Республики Казахстан и в международных актах, к которым присоединился Казахстан.

Выводы: На основе проведенной методики гендерная политика государства в Казахстане включает в себя нормы и стандарты, рамки и направления развития, ограничения и свободы, позволяющие формировать новые общественные отношения, обеспечивающие максимальное гендерное равенство во всех сферах, принятые стереотипы в определенном обществе при определенном способе производства и конкретных исторических отношениях.

Дополнительные сведения: Исследование выполнено в рамках проекта, финансируемого Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (Грант № AP14871023).

Ключевые слова: гендерное равенство, занятость, бедность, Казахстан, гендерная политика государства, международные акты.

G. Akymbayeva, B. Musataev, S. Mambetova, A. Akhmetova, S. Orynbasarov

Positions of family and gender policy in Kazakhstan and their support by society and the state

Annotation

Object: This article analyzes modern gender processes in the Republic of Kazakhstan through the prism of society and the state. The main problems of achieving gender equality at the legislative and institutional level, the problems of economic progress of women in Kazakhstan are identified.

Methods: An institutional and regulatory framework has been created for the effective implementation of gender policy in the country. In order to ensure gender equality in all spheres of Kazakhstani society at the highest state level, important methods of the gender policy institute were used - the National Commission for Women, Family and Demographic Policy under the President of the Republic of Kazakhstan.

Results: The article gives recommendations on the implementation of equal rights and equal opportunities for men and women, as well as on creating conditions for their equal participation in all spheres of society, as declared in the Constitution of the Republic of Kazakhstan and in international acts to which Kazakhstan has joined.

Conclusions: On the basis of the conducted methodology, the gender policy of the state in Kazakhstan includes norms and standards, frameworks and directions for development, restrictions and freedoms that allow the formation of new social relations that ensure maximum gender equality in all areas, accepted stereotypes. in a certain society, with a certain mode of production and specific historical relations, a system of ideas and rules was determined.

Additional information: The research was completed within the project framework financed by the Committee on Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Grant № AP14871023).

Key words: gender equality, employment, poverty, Kazakhstan.

References

- (2016). Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan «Ob utverzhdenii Kontseptsii semeinoi i gendernoj politiki v Respublike Kazahstan do 2030 goda» [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan On Approval of the Concept of Family and Gender Policy in the Republic of Kazakhstan until 2030]. (December 6, № 384, Astana) [in Russian].
- (2019). Poslanie Glavy gosudarstva Kasyim-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana «Konstruktivnyi obshchestvennyi dialog — osnova stabilnosti i protsvetaniia Kazahstana» [Message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan “Constructive public dialogue is the basis of stability and prosperity of Kazakhstan”]. (September 2) [in Russian].

- (2020). Obzory OESR po gosudarstvennomu upravleniiu. Realizatsiia gendernoi politiki v Kazakhstane. Predvaritelnaia versiiia [OECD Reviews of Public Administration. Implementation of gender policy in Kazakhstan. Preview version]. Retrieved from: http://www.oecd.org/gov/Russian_Gender_Kaz.pdf. Date of access: 05/12/2020 [in Russian].
- Gender i formirovanie politiki natsionalnoi bezopasnosti [Gender and National Security Policy Formation]. Retrieved from <https://www.osce.org/ru/odihr/75296?download=true> [in Russian].
- Gendernaia politika Respubliki Kazakhstan [Gender policy of the Republic of Kazakhstan]. Retrieved from <https://www.zakon.kz/4912754-gendernaya-politika-respubliki-kazahstan.htm> [in Russian].
- Kontseptsiiia semeinoi i gendernoi politiki v Respublike Kazakhstan do 2030 goda [The concept of family and gender policy in the Republic of Kazakhstan until 2030]. Retrieved from <https://strategy2050.kz/ru/news/gendernaya-politika-v-kazakhstane-sostoyanie-i-perspektivy/> https://www.inform.kz/ru/rezul-taty-usiliy-kazahstana-v-sfere-gendernogo-ravenstva-ozvuchila-aida-balaeva_a4002664 [in Russian].
- Regionalnoe gendernoe ravenstvo v sfere gossluzhby [Regional gender equality in the civil service]. Retrieved from <https://www.zakon.kz/4981832-regionalnoe-gendernoe-ravenstvo-v-sfere.html> [in Russian].
- Shakirova, S.M. (2000). Pol zhenshchiny: sbornik statei po gendernym issledovaniyam [The gender of the woman. Collection of articles on gender studies]. Almaty: Izdatelstvo «Malvina» 181.
- Shakirova, S.M. (2020). Chem stradaiut pedagogicheskie zhurnaly Kazakhstana? [What suffers pedagogical journals in Kazakhstan?]. *Pedagogicheskaiia zhurnalistika kak faktor razvitiia otechestvennogo obrazovaniia: sbornik dokladov Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii – Pedagogical journalism as a factor in the development of domestic education: a collection of reports of the International Scientific and Practical Conference*, 56–60 [in Russian].
- Shaukenova, Z.K. (2010). *Sostoianie gendernogo obrazovaniia v Kazakhstane: politika, obrazovanie, kultura [State of gender education in Kazakhstan: politics, education, culture]*. Almaty: Qazaq universiteti [in Russian].
- Togaybaeva, L.I., Vechinzova E.A., & Baikenova D.Kh. (2020). Sovremennye tendentsii gendernogo ravenstva zaniatosti i bednosti v Kazakhstane [Current Trends in Gender Equality in Employment and Poverty in Kazakhstan]. - *Labor Economics*. 7, 12, December, 1201–1216 [in Russian].
- Tretii periodicheskii Natsionalnyi doklad Respubliki Kazakhstan v ramkakh Universalnogo periodicheskogo obzora po pravam cheloveka, utverzhdenyi Postanovleniem Pravitelstva Respubliki Kazakhstan (2019). [The Third Periodic National Report of the Republic of Kazakhstan within the framework of the Universal Periodic Review on Human Rights, approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan]. (November 6, No 831) [in Russian].